

**VALTASUHTEIDEN JA VÄKIVALLAN TARKASTELU
SOFI OKSASEN ROMAANISSA *BABY JANE***

Marianna Grof

Kandidaatintutkielma

Kirjallisuus

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Marianna Grof	
Työn nimi Valtasuhteiden ja väkivallan tarkastelu Sofi Oksasen romaanissa <i>Baby Jane</i> .	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn tyyppi Kandidaatin tutkielma
Aika 16.5.2024	Sivumäärä 24
Ohjaaja Juri Joensuu	
Tiivistelmä <p>Tutkielmassa tarkastelen valtasuhteita ja väkivaltaa Sofi Oksasen romaanissa <i>Baby Jane</i>. Tutkin, miten valta rakentuu lesbosuhteessa sekä pää- ja sivuhenkilöiden välillä. Lisäksi tutkin, millaisia väkivaltaisia tekoja teoksesta on löydettävissä ja miten ne kytkeytyvät valtasuhteisiin. Jaan väkivallan käsittelyn psyykkiseen, fyysiseen sekä itseän kohdistuneeseen (itsemurha) väkivaltaan.</p> <p>Valtaa lähestyn Michel Foucault'n (2010, 72) näkökulmasta käsin, minkä mukaan valta on kaikkialla läsnä. Väkivallan määrittelen tuhoisana ja haaskaavana voimankäyttönä sekä pakkovaltana (Karkulehto & Rossi 2017, 12; Kantola 2010, 83). Hyödynnän väkivalta- ja queer-kirjallisuudentutkimusta analysoinnin apuna.</p> <p>Tutkielmassani käy ilmi, että valtasuhteet Pikin ja minäkertojan välillä ovat muuttuvia. Sivuhenkilöiden ja päähenkilöiden välillä ilmenee myös valtasuhteita, jotka vaikuttavat myös lesbosuhteen valtasuhteisiin. Väkivaltaiset teot, kuten puukotus, muuttavat valtasuhdetta. Teoksesta löytyy erilaisia väkivaltaisia tekoja, kuten psyykkisiä (nimitely, suostuttelu ja naurunalaiseksi tekeminen), fyysisiä, (puukotus ja lyöminen) ja itseän kohdistuvia, (itsemurha).</p>	
Asiasanat valtasuhteet, lesbot, queer, psyykkinen väkivalta, fyysinen väkivalta, itsemurha	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TARKASTELTAVA TEOS JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
2.1. <i>BABY JANE</i> -ROMAANI	3
2.2. QUEER-KIRJALLISUUDENTUTKIMUS	4
2.3. VALTA JA VÄKIVALTATUTKIMUS.....	5
3. VALTASUHTEET HENKILÖHAHMOJEN VÄLILLÄ	6
3.1. VALTASUHTEET LESBOSUHTEESSA	6
3.2. VALTASUHTEET PÄÄ- JA SIVUHENKILÖIDEN VÄLILLÄ	9
4. VÄKIVALTA VALLAN MUOTONA	12
4.1. PSYYKKINEN VÄKIVALTA	12
4.2. FYYSINEN VÄKIVALTA	15
4.3. ITSEMURHA.....	17
5. PÄÄTÄNTÖ	20
LÄHTEET	22

1. JOHDANTO

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen henkilöhahmojen välisiä valtasuhteita ja väkivaltaa Sofi Oksasen romaanissa *Baby Jane* (2005). Tutkimuksen tavoitteena on nostaa esille queer-ihmissuhteissa esiintyvää valtaa ja väkivaltaa. Näistä teemoista ei yleensä puhuta julkisesti, mikä liittyy homofobiaan ja hetero-oletuksiin. Kun pelkästään kaapista tulo saattaa aiheuttaa pelkoa, väkivaltaisesta queer-parisuhteesta kertominen tulee entistään vaikeammaksi. (Ristock 2002, x.) Sofi Oksanen käsittelee teoksessaan näitä syrjään sysättyjä aiheita lesbopariskunnan, mutta myös kahden muun sivuhenkilön, Bossan ja Joonatanin kautta.

Baby Jane -romaanin sai julkaistessaan pääosin positiivisen vastaanoton, vaikka väkivaltaisesta lesbosuhteesta kirjoittaminen oli ja on nykyäänkin harvinaista. Vaikka *Turun Sanomien* (Kurikka 2005) arvostelun mukaan lesborakkaudesta on voitu kirjoittaa avoimesti jo parin vuoden ajan kirjan julkaisuhetkellä, on juuri valtasuhteiden ja väkivallan käsittely queer-suhteissa edelleen jollain tapaa kaukaa kierretty aihe. *Baby Jane* on omalla osallaan siis lisännyt lesbosuhteiden representaatiota. Myös teoksesta dramatisoidut elokuva- (2019) ja oopperaversiot (2021) ovat laajentaneet tarinaa ja tuoneet lisää näkökulmia teoksen aiheisiin.

Positiivisesta vastaanotosta ja kiinnostuksesta huolimatta *Baby Jane* on suhteellisen vähän tutkittu teos. Yleisesti valta- ja väkivaltatutkimusta queer-henkilöhahmojen välillä on tehty kotimaisen kirjallisuuden kentällä niukasti. Tutkimusta on tehty *Baby Jane* -romaanista kuitenkin seksityöhön ja väkivaltaan liittyen Sanna Karkulehdon teoksessa *Seksin mediamarkkinat* (2011). Vapaan tahdon käsite kyseenalaistuu, kun seksityö joudutaan aloittamaan rahan puutteen seurauksena ja sitä jatketaan jopa pakonomaisesti (Karkulehto 2011, 218). Lisäksi Karkulehto syventyy teoksen väkivaltaan osana seksityötä ja esittää sen olevan seurausta paineistetusta seksityöstä ja heteroseksistä, jota minäkertoja päätyy harrastamaan riidan seurauksena ensimmäisenä tarjolla olevan miehen kanssa (Karkulehto 2011, 221–223).

Karkulehto on käyttänyt *Baby Jane* -teosta myös esimerkkinä käsitellessään väkivaltaa ja kaupallista seksiä teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2: Kirjallinen elämä ja yhteiskunta* (2013). Lisäksi Markku Lehtimäki on paneutunut epäluotettavaan kerrontaan ja traumakokemukseen teoksessaan *Sofi Oksasen romaanitaide: Kertomus, etiikka ja retoriikka* (2022). Lehtimäen mukaan minäkertojan kokemuksia voidaan käsitellä traumaattisina. Epäluotettava kerronta on yksi teoksen lukuun ja

analysointiin vaikuttavista aiheista, sillä kerronta suodattuu minäkertojan kautta. Tämä käsite vaikuttaa oleellisesti myös tämän tutkielman valtasuhteiden ja väkivallan analysointiin.

Koska aiempaa tutkimusta, etenkin seksityöhön, väkivaltaan osana seksityötä ja epäluotettavaan kerrontaan liittyen on jo tehty, haluan tässä tutkielmassa keskittyä henkilöhahmojen välisiin valtasuhteisiin ja väkivaltaan seksityön ulkopuolella. Tutkimuskysymykseni ovat täten seuraavat:

1. Miten valta rakentuu henkilöhahmojen välillä?
2. Millaisia väkivaltaisia tekoja teoksesta on löydettävissä?
3. Miten väkivalta kytkeytyy valtasuhteisiin?

Tulen yhdistämään tutkielmassani valta-, väkivalta- ja queer-kirjallisuudentutkimusta. Menetelmänä tulen hyödyntämään tekstianalyysiä, jonka avulla näytetään, millaisia merkityksiä kielenkäytössä syntyy ja miten niitä synnytetään (Heikkinen 2020, 13). Valtaa lähestyn Michel Foucault'n (2010, 72) kautta, jonka mukaan valtaa on kaikkialla, koska se kattaa kaiken ja koska se tulee kaikkialta. Lesbo- ja yleisemmin queer-suhteiden valtasuhteita ja väkivaltaa on käsitelty kotimaisen kirjallisuuden kentällä niukasti. Tutkielman tarkoituksena on tuoda näkyväksi lesbo- ja laajemmin myös queer-suhteissa tapahtuvaa vallankäyttöä ja väkivaltaa. Tulen analysoimaan teoksen kerrontaa ensin lesbosuhteessa ja tämän jälkeen myös kahden muun sivuhenkilön kautta. Tulen kiinnittämään huomiota niin puhetapoihin, mutta myös siihen, miten henkilöhahmot kuvailevat ja käyttäytyvät toisiaan kohtaan.

Toisen tutkimuskysymyksen kohdalla siirryn väkivallan teemaan ja pyrin löytämään eri väkivaltaisia tekoja teoksesta. Kolmas tutkimuskysymys liittyy kaksi aiempaa kysymystä yhteen; pyrin löytämään yhteyksiä vallasta ja väkivallasta. Miten väkivaltaisiin tekoihin päädytään ja miten ne ovat yhteydessä aiemmin tutkittuihin valtasuhteisiin? Tulen jakamaan käsittelyn kolmeen eri alalukuun: psyykkiseen väkivaltaan, fyysiseen väkivaltaan ja itsemurhaan. Tutkielma tulee etenemään esitellyssä tutkimuskysymysten järjestyksessä. Ennen analyysiosiota, tulen esittelemään kohdeteoksen ja teoreettisen viitekehyksen, minkä jälkeen siirryn käsittelemään ensimmäistä tutkimuskysymystä ja teoksen valtasuhteita luvussa 3. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään väkivaltaa ja kahta viimeistä tutkimuskysymystä luvussa 4. Lopuksi päätätönluvussa 5 esittelen keskeiset havainnot.

2. TARKASTELTAVA TEOS JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa luon lyhyen katsauksen *Baby Jane* -teoksen juoneen. Tämän jälkeen tulen käsittelemään tutkielman teoreettista viitekehystä. Tulen hyödyntämään queer-kirjallisuudentutkimusta ja väkivaltatutkimusta. Lisäksi määrittelen tutkielmalle olennaiset, vallan ja väkivallan, käsitteet.

2.1. *Baby Jane* -romaanin

Baby Jane -romaanin (myöhemmin BJ) kertoo minäkertojan ja Pikin välille rakentuvan rakkaustarinan, joka pureutuu suhteen kipupisteisiin. Teoksen läpi kantavia teemoja ovat mielenterveysongelmat, seksiyö, valta, väkivalta ja queer. Tarina sijoittuu Helsinkiin, vuosien 1995–2002 välille. Kerronta fokalisoituu minäkertojan kautta, joka on vasta muuttanut pääkaupunkiin, “nuorena tyttönä ja naisten suhteen täysin kokemattomana” (BJ, 11). Piki on sen sijaan kymmenen vuotta vanhempi ja tunnettu hahmo Helsingin queer-piireissä. Minäkertojan ja Pikin välille leimahtaa ensi tapaamisesta lähtien intensiivinen ja intohimoinen rakkaustarina, joka muuttaa muotoaan kuitenkin nopeasti.

Rahaongelmien seurauksena, pariskunta päätyy myymään seksipalveluita, Susanna Päiväperhon nimellä. Seksiyö aloitetaan puhelinmyynnillä, josta seuraa alusvaatelähetyksiä. Vaikka bisnes on tuottoisaa, johtaa seksiyön jatkaminen vaikeisiin tilanteisiin ja jopa väkivaltaan. Tähän liittyy olennaisesti myös minäkertojan masennus ja Pikin masennus- sekä ahdistuneisuushäiriödiagnoosit. Piki ei pysty poistumaan kotoaan kuin öisin, ja pahaa oloa hän alkaa lievittämään alkoholilla. Pikiä kotitöissä auttaa hänen exänsä Bossa, joka on yksi teoksen merkittävimmistä sivuhenkilöistä. Minäkertojaa Bossan olemassaolo raivostuttaa, sillä tämä pesee Pikin pyykit, käy kaupassa, siivoaa, ja on näin ollen olennainen osa myös minäkertojan arkea.

Myöhemmin Pikin ja minäkertojan välille leimahtaa riita Bossasta, ja tämän seurauksena minäkertoja puukottaa Pikiä. Teon jälkeen heidän välinsä eivät enää palaa ennalleen, ja minäkertoja viettääkin aikaa uuden kumppaninsa, Joonatanin kanssa. Tämä suhde ei tuota minäkertojalle kuitenkaan iloa. Piki ja minäkertoja hoitavat jonkin aikaa Susanna Päiväperhon lähetyksiä yhdessä, kunnes Piki kertoo itsemurha-aikeistaan minäkertojalle. Kaikki ei minäkertojan mukaan suju kuitenkaan suunnitelmien mukaan. Tuloksin varaan jää, kuoliko Piki itsemurhaan vai minäkertojan avustamana/murhaamana. Lopuksi minäkertoja päätyy vankilaan, mutta jää epäilemään itseään, olisiko hän voinut tehdä jotakin sellaista.

2.2. Queer-kirjallisuudentutkimus

Queer ”outo, kummallinen, kyseenalainen” on aiemmin haukkumasanana käytetty ilmaus heteroseksuaalisuudesta eroavia identiteettejä kohtaan, jota alettiin myöhemmin hyödyntämään voimaannuttavassa kontekstissa (Hekma 2006, 356–357; Karkulehto 2011, 73). Queer-käsitteellä viitataan heteroseksuaalisuuden normin kyseenalaistamiseen (Rossi 2003, 122). Queer-identiteettikäsitys voidaan yhdistää postmoderniin identiteettikäsitteeseen, jonka mukaan identiteetit eivät ole muuttumattomia, pysyviä tai lukkoon lyötyjä (Karkulehto 2011, 73; Hall 1999, 16). Queer-käsitteen lisäksi tulen hyödyntämään sanaa lesbo. Lesbo-käsitteen voidaan katsoa juontavan juurensa Sapfon tarinaan ja teksteihin naisten välisistä suhteista. Harvat käyttivät nimitystä kuitenkaan omasta identiteetistään ennen 1800-lukua, vaan käsite oli tuolloin enemmänkin pilkkanimi. (Gowing 2006, 125.)

Queer-kirjallisuudentutkimusta edelsivät lesbo- ja homotutkimus, joiden avulla tutkijat pyrkivät vapauttamaan lesbo- ja homokirjallisuutta ulos kaapista myös suuremman yleisön luettavaksi. Nykyään queer-tutkimus vastaavasti haastaa valtakirjallisuutta ja osoittaa queer-representaation olevan pysyvä osa kirjallisuuden kaanonin. (Kekki 2004, 14.)

Tulen hyödyntämään queer-kirjallisuudentutkimusta *Baby Jane* -teoksen analysoinnin apuna ja kiinnittämään huomiota etenkin lesbosuhteessa ilmeneviin valtasuhteisiin ja väkivaltaan. *Baby Jane* -romaanin voidaan pitää osana queer-kirjallisuutta, yksinkertaisimmillaan siksi, että sen juoni kietoutuu lesbosuhteen ympärille. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, millaista queer-henkilöhahmojen kuvaus teoksissa on. Lasse Kekki (2004, 14) mukaan tuleekin kiinnittää huomiota siihen, halutaanko queer-representaatiota nähdä kirjallisuudessa ja millaisena se esitetään.

Queer-tutkimus kietoutuu politiikan, tasa-arvon ja kumouksellisuuden ympärille (Karkulehto 2011, 76). Kohdeteos nostaakin esiin harvoin käsitellyjä aiheita, kuten queer-suhteiden valtasuhteita ja väkivaltaa. Myös tutkielma pyrkii herättämään ajatuksia ja monipuolistamaan sitä, keiden välistä väkivaltaa ja valtasuhteita tutkitaan.

2.3. Valta ja väkivaltatutkimus

Valtaa tulen lähestymään Foucault'n näkökulmasta, jonka mukaan valtaa on kaikkialla, se kattaa kaiken ja se tulee kaikkialta. Vallan ehtona on voimasuhteiden liikkuva perusta, jossa erilaiset suhteet synnyttävät paikallisiksi ja epävakaaiksi jääviä valtatiloja. (Foucault 2010, 72.) Foucault'n (2014, 42) mukaan valta myös tuottaa tietoa, eikä vain hyödynnä sitä; tieto ja valta edellyttävät toinen toistaan. Foucault'n mukaan kaikenlaiset suhteet ovat osallisina valtasuhteiden ylläpitämisessä (Kantola 2010, 84). On mielekästä hyödyntää juuri Foucault'n valtakäsitystä, sillä hänen teoriansa ovat antaneet tukea homo- ja lesboteorioille (Karkulehto 2011, 22). Foucault'n teorioita on kuitenkin myös kritisoitu muun muassa sen kannalta, ettei teoria ota huomioon esiin nostettua sukupuoli-eroa tai todista rakenteellista epätasa-arvoa (Karkulehto 2011, 21).

Kuten vallan, myös väkivallan, käsitteen voi määritellä monella eri tapaa. John Dewey kuvaa väkivallan tuhoisana ja haaskaavana voimankäyttönä (Karkulehto & Rossi 2017, 12). Vaikka valta ja väkivalta ilmenevät usein yhdessä, on käsitteillä eri merkitys; väkivalta on pakkovaltaa (Kantola 2010, 83). Psykkinen väkivalta on taas muun muassa pelottavaa uhkaamista, syyllistämistä, naurunalaiseksi tekemistä, kylmyyttä, vähättelyä ja reagoimattomuutta (Karkulehto & Rossi 2017, 12). Kohdeteoksesta löytyy psykkinisiä, fyysisiä, sekä seksuaalisen väkivallan muotoja.

Feministisen väkivaltatutkimuksen haasteeksi on muodostunut perustan luominen miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta, jolloin lesbo- ja homosuhteissa esiintyvä väkivalta sekä naisten käyttämä väkivalta eivät sovi yhdistettäviksi kyseisiin teorioihin (Keskinen 2010, 245–246). Siksi tutkielmassani tulen hyödyntämään väkivaltaa juuri lesbosuhteissa tutkineen Janice Ristockin ajatuksia.

Vaikka kiinnitän tutkielmassani huomiota lesbosuhteessa ilmenevään väkivaltaan, on kuitenkin todettava, että Suomessa määrällisesti vihan ja väkivallan kohteiksi joutuvat yleensä naiset ja fyysistä väkivaltaa harjoittavat eniten miehet (Karkulehto & Rossi 2017, 14). Yhdyn Karkulehdon ja Rossin ajatuksiin, siitä, että väkivallasta täytyy puhua, kirjoittaa ja todistaa sitä vastaan, jotta voidaan purkaa sisäistettyjä ja väkivaltaa ylläpitäviä ajatuksia.

3. VALTASUHTEET HENKILÖHAHMOJEN VÄLILLÄ

3.1. Valtasuhteet lesbosuhteessa

Tässä luvussa tulen käsittelemään Pikin ja minäkertoja välisiä valtasuhteita. Ensitapaamisesta lähtien on aistittavissa tiettyjä valta-asetelmia. Koko romaani saa alkunsa Pikin nimellä:

Piki oli ehdottomasti kaupungin coolein lepakko, kun tulin Helsinkiin nuorena tyttönä ja naisten suhteen täysin kokemattomana. Piki oli minua kymmenen vuotta vanhempi ja oli jo ehtinyt nähdä kaiken Helsingin homomaailmasta. (BJ, 11.)

Minäkertojalla ei ole aiempaa kokemusta naisten kanssa seurustelusta, kun taas Piki on tunnettu ja jopa arvostettu hahmo Helsingin queer-piireissä. Hän vie minäkertojan homobaareihin jonojen ohitse ja esittelee kaikille (BJ, 13). Pikillä on myös valtaa queer-yhteisön sisällä. Osa ottaa mallia hänen pukeutumisestaan, tyylistään, puhetavastaan ja alkaa jopa kertoa samoja vitsejä (BJ, 13).

Myös minäkertoja ihailee Pikiä suunnattomasti ja ylistää kaikkea hänen tekemäänsä: “Piki sekoitti paukut coolisti ja vihelteli coolisti. Hän osasi viedä naisensa ulos coolisti ja auttaa takin päälle coolisti.” (BJ, 12.) Ihailun myötä minäkertoja antaa Pikille suhteen alussa valtaa. Piki on myös minäkertojaa 10 vuotta vanhempi, mikä korostaa hänen asemaansa suhteessa.

Baby Jane -teoksessa on havaittavissa valtasuhteita myös seksiin liittyen. Valtasuhde on Foucault’n (2010, 64) mukaan aina jo valmiiksi olemassa siellä, missä on halua.

Ja ruohikolla olimme suudelleet ja ruumiini alkoi odottaa sitä, että Piki työntäisi sormensa sisälleni ja ne yltäisivät sydämeni pohjaan asti ja vetäisivät sydämeni Pikin kämmenelle (BJ, 19).

Tässä otteessa Piki on aktiivisena osapuolena. Tämä ilmentää Pikillä olevan enemmän valtaa suhteessa minäkertojaan seksin osalta. Hänellä on valtaa siihen, mitä tehdä minäkertojalle, kun taas minäkertoja on puolestaan hyvinkin haavoittuvassa asemassa. Kerronnassa ei tule ilmi kohtaa, jossa minäkertoja olisi puolestaan aktiivisena osapuolena.

Koska kerronta suodattuu minäkertojan kautta, saa lukija paljon tietoa Pikistä vaaleanpunaisten linssien lävitse. Vastaavasti taas minäkertojalla ei ole nimeä tai historiaa. Pikin ihaileva kerronta antaa hänelle valtaa, mutta minäkertojalla on toisaalta kaikki avaimet siihen, miten lukija pääsee lähestymään teoksen tapahtumia. Onkin olennaista tuoda esille, että minäkertojan kautta fokalisoituvaa kerrontaa

voidaan pitää epäluotettavana. Tulkinnallinen arvoituksellisuus liittyy erityisesti minäkertojan identiteettiä ja traumaattisia kokemuksia kohtaan (Lehtimäki 2022, 115). Analysoitava kerronta on minäkertojan subjektiivinen kokemus traumaattisista tapahtumista, mikä saattaa vääristää niitä tai erota Pikin yksilöllisistä kokemuksista. Esimerkiksi minäkertoja tuo esille, ettei pidä Pikin vitsailusta, mutta emme kuitenkaan saa kerronnan kautta tietää, miksi Piki vitsailee muiden kustannuksella:

Koska minulla oli naiseksi isot jalat, Piki kutsui minua lättisjalaksi. Ja kenkiäni suksiksi, sukkiani suksipusseiksi. Sain joka päivä uusia nimityksiä. Koska minulla oli iso suu, olin lörrpähuuuli. - -
Ja kun minä sanoin, että älä, Piki vastasi:
- Tykkäät kuitenkin! (BJ, 15.)

Vaikka minäkertoja pyytää Pikiä lopettamaan vitsailun, tämä vain jatkaa pilailua tyttöystävänsä kustannuksella. Naurunalaiseksi tekemistä ja nöyryyttämistä voidaan pitää merkinä vallasta, mutta myös psyykkisestä väkivallasta (Karkulehto & Rossi 2017, 12), mihin palataan myöhemmin. Pikin egon voidaan katsoa olevan tässä tilanteessa sen verran suuri, etteivät muiden mielipiteet hetkauta häntä. Itseasiassa valtasuhteita ilmennetään useaan otteeseen juuri vitsien kautta. Piki vitsailee minäkertojan kustannuksella esimerkiksi seksityöhön liittyen ja kutsuu tätä korkokenkävastaavaksi:

- Ja mä menin lupaamaan sille sellaiset kengät ennen kuin olin konsultoinut meidän korkokenkävastaavan kanssa, Piki keskeytti.
Yritin estää olkapäitäni nousemasta koholle. Vitsailiko Piki minusta Bossalle?
- - Piki ja Bossa nauroivat. Eivät kai minulle, mutta minusta tuntui kuin he olisivat tehneet niin.
(BJ, 85–86.)

Varsinkin teoksen alkupuolella minäkertoja myöntyy asemaansa, eikä enää pyydä Pikiä keskeyttämään vitsejä. Näin ollen minäkertoja luovuttaa lisää valtaa Pikille heidän parisuhteessaan: “Miellyttääkseni häntä en enää väittänyt vastaan, vaan myönnyin” (BJ, 35). Piki puolestaan harjoittaa suostuttelua ja jopa manipulaatiota, joiden tavoitteena on toisen mielipiteen muuttaminen (Pynnönen 2013, 17):

Emmä tietenkään sua pakota, mutta mieti niitä rahoja. - -
- En mä silti usko, että se voisi olla niin yksinkertaista.
- Hei mä tunnen tän alan kysynnän. Ja luuletsä, et mun äänellä ei sais houkuteltua asiakkaita puhelimitse? - -
Sitä en ihmetellyt yhtään. (BJ, 36).

Suostuttelu ja manipulaatiota ovat osa kielenkäytön valtaa (Pynnönen 2013, 17). Piki pyrkii vaikuttamaan minäkertojan mielipiteeseen ja suostuttelemaan häntä yhdessä aloittamaan seksityön. Kantaansa Piki perustelee rahaongelmilla ja kokemuksellaan alasta ja etenkin puhelinmyynnistä. Lopulta Piki ja minäkertoja päätyvät aloittamaan seksityön puhelinmyynnin ja vaatelähestysten kautta.

Teoksessa on havaittavissa myös femme ja butch -asetelmaa, jota on mielenkiintoista tutkia valtasuhteisiin liitettynä. Butch on käsite lesbolle, joka kokee maskuliinisen sukupuoliroolin, tyylin ja/tai identiteetin itselleen hyvin tärkeäksi (Halberstam 1998, 120; Seta ry 2024). Maskuliinisuudella ja butch-käsitteellä on ollut erityisen merkittävä ja tärkeä rooli queer-historiassa, sillä se on tehnyt lesboutta valtavirtaväestölle näkyväksi (Halberstam 1998, 119–120). Femme on puolestaan käsite sellaiselle lesbolle, joka tuntee feminiinisen tyylin ja/tai sukupuoliroolin itselleen hyvin tärkeäksi. Nämä käsitteet ovat usein myös lesboyhteisössä käytettyjä. (Seta ry 2024.) Butch ja femme -käsitteiden lisäksi on kymmeniä muita ja koko ajan muuttuvia käsitteitä, eikä toisaalta aina oman identiteetin määrittely käsitteen avulla kosketa kaikkia. Piki esitetään usein teoksessa maskuliinisen tyylin ja käytöksen kautta:

Miesten pukupaidan kanssa hänellä oli punaiset henkselit, polvihousut ja solmio. Ja hänen millisänsä näytti siltä, että se kutittaisi juuri sopivasti reisien välissä. - - Hän nosti minut selkäänsä kuin kärpäsen ja halasi niin, että upposin hänen sisäänsä. (BJ, 11–12.)

Pikin tyyli kuvaillaan polvihousujen, solmion, henkseleiden ja sängin kautta maskuliiniseksi. Minäkertojan nostaminen Pikin selkään ilmentää taas voimaa ja vahvuutta, mikä voidaan käsittää osaksi maskuliinista käytöstä. Maskuliinisuudella voidaan nähdä olevan yhteyksiä yhteiskunnan näkemysten mukaan myös valtaan (Halberstam 1998, 2). Toisaalta kerronnasta on löydettävissä myös yleisesti feminiinisyteen liitettäviä toimintatapoja, kuten herkkyyttä ja avun pyytämistä. Minäkertoja puolestaan kuvailee itseään Pikiin verrattuna vähän, mutta hän kertoo muun muassa käyttävänsä silkkimekkoa (BJ, 44). Teoksen alussa maskuliinisuus ja valta siis liittyvät jollain tapaa toisiinsa. Pikin maskuliinisten piirteiden ja käytöksen kuvailu voi vahvistaa hänen valta-asemaansa suhteessa minäkertojaan.

Vaikka Pikillä on teoksen alussa enemmän valtaa, eivät valtasuhteet pysy kuitenkaan muuttumattomina. Foucault'n (2010, 74) mukaan, siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa, eikä se ole valtaan nähden ulkopuolista. Tällaiset moninaiset vastarintapesäkkeet voivat esiintyä monella eri tapaa, muun muassa mahdollisina, välttämättöminä, spontaaneina, villeinä, uhrautuvina tai väkivaltaisina (Foucault 2010, 74). Minäkertojan tapauksessa vastarintaa voidaan kuvailla ainakin spontaanina ja väkivaltaisena. Minäkertoja alkaa keskeyttämään Pikiä keskusteluissa, eikä välttele enää riidan aiheita.

Hänen toimintansa vaikuttaa spontaanilta, sillä hän haastaa Pikiä ja horjuttaa valtasuhteita yllättävissäkin tilanteissa. Janice Ristockin (2003, 337) mukaan lesbosuhteissa tapahtuukin enemmän valtasuhteiden vaihteluita kuin heterosuhteissa. Tilanne kärjistyy Bossaan liittyvän riidan vuoksi, ja lopulta minäkertoja puukottaa Pikiä (BJ, 133). Minäkertoja turvautuu puukottaessa pakkovaltaan ja näin ollen valtapositiot kääntyvät pääläelleen. Väkiä väkivaltaa käsitellään tarkemmin seuraavassa pääluvussa.

Pikistä tuodaan esiin myöhemmin enemmän feminiinisiä käytöstapoja, samaan aikaan, kun minäkertoja pyrkii saamaan suhteessa enemmän valtaa. Piki pyytää minäkertojalta apua ja tuo esiin itsestään haavoittuvan puolen: “Piki soitti ja hänen äänensä oli pieni ja tiukuinen, paperileivänohut ja läpikuultava. - - Piipitystä, pientä ääntä, äänessä pikkulintuja.” (BJ, 172.) Pikin haavoittuvuus ja herkkyys korostuvat, kun minäkertoja ei ota Pikin huolia tosissaan. Valtasuhteissa tapahtuu selkeä muutos, jossa Pikistä tulee haavoittuvainen ja minäkertojasta sekä Bossasta riippuvainen, kun taas minäkertoja hankkii valtaa väkivaltaisten tekojen kautta.

3.2. Valtasuhteet pää- ja sivuhenkilöiden välillä

Tässä luvussa tutkin valtasuhteita minäkertojan ja Pikin lisäksi sivuhenkilöiden, Bossan ja Joonatanin, kautta. Bossa on Pikin entinen kumppani ja Joonatan minäkertojan myöhempi sivusuhte. Bossa pysyy suhteen loppumisen jälkeen läheisenä ystävänä Pikille, mitä voidaan pitää jopa lesboyhteisön normina. Koska lesbosuhteisiin ei ole yhteiskunnassa kiinnitetty niin paljon huomioita kuin heterosuhteisiin, heidän suhteitaan ei ole normitettu niin tiukasti. (Juvonen 2020, 185.) Bossa tuntuu olevan jopa suhteen kolmas osapuoli, josta Piki, mutta myös minäkertoja, ovat riippuvaisia. Bossa hoitaa Pikin ruokaostokset, vie roskat ja pesee lakanat sekä muut pyykkiä. Minäkertojaa tämä raivostuttaa. Juvosen (2020, 192) mukaan, jos uusi kumppani ei ole tottunut lesboyhteisön elämään ja tapoihin, voi olla haastavaa ymmärtää, että toisella on aiemmista suhteista koostuvia ”laahuksia”. Minäkertoja on lesboyhteisössä jollain tapaa uusi, joten Bossaan tottuminen voi vaatia häneltä erityistä totuttelua:

Mä en tykkää siitä, että se tietää, mitä mä olen syönyt ja kuinka paljon. Mä en tykkää siitä, että mun suhde sun on riippuvainen sun entisen tyttöystävän toimista. - - Se että me ei voida koskaan olla sun sängyssä ilman, et se on jollain tapaa kolmantena. (BJ, 121–122.)

Bossalla voidaan nähdä olevan paljonkin valtaa suhteessa minäkertojaan ja Pikiin. Mikäli hän ei auta kotitöissä, ei pariskunta pysty elämään normaalia arkea. Minäkertoja pyrkii myös tarjoamaan omaa

apuaan, esimerkiksi tarjoutumalla viemään roskat tai käymään kaupassa, mutta Piki ei suostu tähän (BJ, 113–114). Näin ollen myös minäkertoja joutuu turvautumaan Bossan apuun ja olemaan riippuvainen tästä. Koska Bossa tietyllä tapaa palvelee entistä kumppaniaan, voidaan Pikillä katsoa olevan edelleen valtaa Bossaan nähden. Kuitenkin minäkertoja tuo esille ajatuksen, jossa Bossa olisi se, jolla on tilanteessa eniten valtaa:

– Bossa sai sut täydellisesti itselleen. Toivottavasti se on nyt tyytyväinen. - - Ymmärrätkö sä, että sä oot riippuvainen siitä! - - Se keksi ainoan keinon, miten se saa pidettyä sut itsellään, kun sä sen jätit, ja onnistui täydellisesti. Aivan täydellisesti, koska sä et edes suostu myöntämään, minkä kipeän tempun se teki. Sun elämässä ei tapahdu mitään ilman, että se tietää ja sekin on sairasta! (BJ, 122–123.)

Tämän ajatuksen kautta, Bossa ei olisi halunnut päästää Pikistä suhteen jälkeen irti ja kotitöiden auttamisen avulla, pääsisi edelleen olemaan yhteydessä entiseen kumppaniinsa. Bossalla on valta-asemaansa vahvistavana elementtinä myös omat avaimet Pikin asuntoon, kun taas minäkertojalla ei ole. Lisäksi Bossa poistuu tilanteista, silloin kun hän itse haluaa ja saattaa lähteä Pikin asunnosta yllättäen (BJ, 80). Yksi Bossan valta-asemaa vahvistava elementti liittyy *Baby Jane* -romaanin nimeen:

Taustalla pyöri elokuva What Ever Happened to Baby Jane.

– Etkö sä ole nähnyt tuon jo tarpeeksi monta kertaa?

– Bossan lempparihan tuo on, ei mun. (BJ, 175.)

Mitä romaanin nimi *Baby Jane* viestittää henkilöahmojen välisistä valtasuhteista, jos se viittaa Bossan lempielokuvaan? Muita viittauksia kyseiseen elokuvaan ei ole, joten Bossan merkitystä sivuhenkilönä ja hänen valta-asemaansa on haluttu korostaa. Minäkertoja alkaa vähitellen vertailla itseään Bossaan, jonka ostamat lahjat koristavat edelleen Pikin asuntoa ja joka määrittää parisuhteen aikataulut Bossan tuomien ruokien, reseptilääkkeiden ja puhtaiden vaatteiden kautta (BJ, 123–124). Tässäkin valtasuhteessa on olemassa vastarintaa (Foucault 2010, 74). Minäkertojan luoman vastarinnan voidaan katsoa olevan keskusteluissa esille kumpuavaa ja spontaania. Osa lauseista on psyykkistä väkivaltaa, kuten nöyryyttämistä (Karkulehto & Rossi 2017, 12): “Bossaa on sadisti! - - Bossa on sairas.” (BJ, 123).

Joonatanin ja minäkertojan välinen suhde eroaa monellakin tapaa muista kirjan suhteista. Yksi merkittävimmistä eroista on heterous, kun taas muut suhteet ovat olleet sateenkaarevia. Heterosuhteen myötä minäkertojan elämä muuttuu; hän alkaa käydä heterobaareissa ja kiertää

homobaarit kaukaa, jottei törmäisi Pikiin (BJ, 65). Tässä tilanteessa Pikillä on valtaa minäkertojaan nähden.

Minäkertoja salailee Joonatanilta asioita ja pyrkii pitämään tämän tyytyväisenä: ”Ja kun ovi kolahti Joonatanin perässä, lopetin aamuaskareiden esittämisen, vedin verhot toimistonäytelmän eteen, istuin keittiön pöydän ääreen ja poltin hitaasti savukkeen” (BJ, 54).

Minäkertojan voidaan katsoa käyttävän Joonatania hyväkseen, ja näin ollen hänellä voidaan nähdä olevan valtaa Joonataniin nähden. Minäkertoja saavuttaa suhteen kautta taloudellisen tasapainon ja mahdollisuuden olla tekemättä mitään (Karkulehto 2013, 118). Hän ei tuo esille pitävänsä Joonatanista erityisesti, mutta kertoo uuden kumppanin etsimisen olevan liian vaivalloista. Seksin osalta Joonatanilla voidaan katsoa olevan kuitenkin valtaa, sillä hän on usein aloitteen tekijä ja aktiivinen osapuoli: ”Omat alusvaatteet, joilla voi tehdä mitä itse haluaa, ovat sentään aika mukava juttu. Vaikka Joonatan ne kuitenkin riisui. Eikä siitä olisi ollut niin väliksi.” (BJ, 54.)

4. VÄKIVALTA VALLAN MUOTONA

Seuraavaksi siirryn käsittelemään väkivaltaa ja sen eri muotoja. Olen jakanut käsittelyn kolmeen eri osioon: psyykkiseen väkivaltaan, fyysiseen väkivaltaan ja itsemurhaan. Tulen käsittelemään ja antamaan vastauksia toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseen: millaisia väkivaltaisia tekoja teoksesta on löydettävissä ja miten väkivalta kytkeytyy valtasuhteisiin?

4.1. Psyykkinen väkivalta

Psyykkinen väkivalta voi olla muun muassa pelottavaa uhkaamista, syyllistämistä, naurunalaiseksi tekemistä, nöyryyttämistä, vähättelyä, kylmyyttä ja reagoimattomuutta tai muuta psykologista uhkaa (Karkulehto & Rossi 2017, 12). Lisäksi kontrollointi, nimittely, huutaminen ja puheen keskeyttäminen ovat psyykkisen väkivallan muotoja (Ristock 2002, 46–47). Psyykkiseen väkivaltaan liittyy olennaisesti tunnusomaisten piirteiden toistuminen ja pitkäkestoisuus, jolloin yksittäisiä riidat eivät täyty psyykkisen väkivallan piirteitä (Klemi 2006, 4).

Piki tekee minäkertojan naurunalaiseksi useaan otteeseen, varsinkin suhteen alussa. Toisinaan vitsien aiheena on ulkonäkö, mutta myöhemmin Piki alkaa vitsailemaan myös minäkertojan heterosivusuhteesta:

– No olisiko hyvä pano?

En vastannut. - -

– Oliko ihanaa? Nylkyttikö hyvin?

Hei hetero, soitatko mulle. Hetero hei, anna tulta. - - Tää ei hei oo heteroille. Hei, älkää päästäkö sitä sisään, se on hetero! Heeetskuuu! Koko Kaisaniemi raikui Pikin nälvinnästä minulle ja minua nolotti. (BJ, 151–153.)

Itsessään pettäminen on osa seksuaalista väkivaltaa (Mullender 1996, 22). Minäkertoja tuo esille halunneensa satuttaa Pikiä pettämisen kautta, ja valinneensa miehen myös tästä syystä (BJ, 172). Tähän väkivallan kierteeseen Piki vastaa nöyryyttämisen ja naurunalaiseksi tekemisen kautta. Claire Renzettin tekemän tutkimuksen mukaan nöyryytys ja halveksunta ovatkin yksiä psyykkisen väkivallan yleisimmistä muodoista lesboparisuhteissa (Ristock 2002, 9). Piki jatkaa minäkertojan nöyryytystä myös kavereiden seurassa. Minäkertoja lopettaa suhteensa mieheen saman tien, mutta ei mainitse tästä kuitenkaan Pikille, sillä kaikki on ollut jo muutenkin tarpeeksi nöyryyttävää (BJ, 154).

Teoksesta on löydettävissä heteroilmausten lisäksi myös muita nimittelyn muotoja, kun Piki kutsuu minäkertojaa hulluksi (BJ, 127). Vastaavasti myös minäkertoja käyttää nimittelyä, mutta kuitenkin Bossaa kohtaan Pikin kuullen. Hän kutsuu Bossaa sairaaksi ja sadistiksi (BJ, 123), ja vaikkei Bossa ole itse paikalla, on tilanne psyykkistä väkivaltaa Bossaa, mutta myös Pikiä kohtaan. Bossa on Pikille yhä tärkeä ihminen, ja nimittelyn kautta minäkertoja kyseenalaistaa Pikin entisen parisuhteen. Lisäksi minäkertoja tarttuu myös Pikin ja Bossan nykyisiin väleihin: ”Sun elämässä ei tapahdu mitään ilman, että se tietää ja sekin on sairasta!” (BJ, 123.) Myös huutaminen ja puheen keskeyttäminen ovat osa psyykkistä väkivaltaa (Ristock 2002, 46–47). Huutomerkkien kautta on tulkittavissa, että iso osa pariskunnan keskustelusta käydään ääntä korottaen. Suhteen alussa Piki keskeyttää minäkertoja puhetta ja tämän voidaan nähdä liittyvän hänen valta-asemaansa (ks. esim. BJ, 85). Kuitenkin myös minäkertoja pyrkii horjuttamaan valtasuhdetta:

- Me yritettiin pistää sinne ilmoitus seksikkäistä alusvaatteista –
- Mutta se ei mennyt läpi, keskeytin Pikin (BJ, 78).

Kaikissa tapauksissa puheen keskeyttäminen ei välttämättä ole kuitenkaan psyykkistä väkivaltaa, ja esimerkiksi sitaatin tilanteessa keskustelu vaikuttaa ilmapiiriltään iloiselta, eikä puheen keskeyttäminen välttämättä ole satuttavaa.

Pikin valtasuhdetta parisuhteen alussa ilmentää nöyryytyksen ja naurunalaiseksi tekemisen lisäksi suhteen kontrollointi, joka on yksi psyykkisen väkivallan muodoista (Ristock 2002, 46). Kun minäkertoja ehdottaa kävelyä vastasataneeseen lumeen, Korkeasaareen tai Linnanmäelle, on Pikillä aina jokin selitys, miksi juuri nyt ei onnistu. Usein selityksenä on krapula, mutta toisinaan Piki käyttää töitä ja rahallista pulaa selityksenä sille, ettei hän kerkeä lähteä matkalle tai treffeille minäkertojan kanssa:

- Joo, voidaan me tehdä jotain, mutta montako asiakasta me sillä välin menetetään? Onko meillä varaa menettää niitä?
- Ei kai sitten.
- Kai säkin haluat baariin huomenna?
- Joo.
- Ja sen uuden mekon, josta sä puhuit?
- Joo. (BJ, 94–95.)

Ristockin (2002, 47) tekemän tutkimuksen perusteella osa lesbosuhteissa väkivaltaa kokeneista joutuu myös rahallisen kontrolloimisen kohteeksi. Pikin voidaan katsoa toisinaan kontrolloivan minäkertojaa

myös rahallisesti, sillä hän vastaa pääosin seksityön rahaliikenteestä ja siitä, milloin työtä tehdään. Minäkertoja elää parisuhteessa Pikin ehdoilla ja sovittujen menojen lisäksi tyytyy siihen, että he viettävät aikaa usein vain Pikin asunnolla: ”Minä tulin aina Pikin luokse, Piki ei juuri koskaan minun luokseni. - - Miten hän saattoi rakastaa minua viihtymättä kotonani?” (BJ, 104.)

Kontrolloimisen lisäksi teoksesta löytyy pelottavaa uhkaamista, joka on myös yksi lesbosuhteiden yleisimmistä psyykkisen väkivallan muodoista (Ristock 2002, 9). Aina uhkaaminen ei kohdistu kuitenkaan ihmisiin, vaan myös toiselle rakkaisiin eläimiin. Minäkertoja uhkaa muun muassa tappaa Pikin kissat (BJ, 127). Vaikka uhkaus ei kohdistu suoranaisesti Pikiin, voidaan sitä pitää osana psyykkistä väkivaltaa. Uhkauksen lisäksi minäkertoja rikkoo Pikin omaisuutta: ”Ja minä heitin Pikiä kahvikupilla, joka hajosi seinään” (BJ, 225). Toisen omaisuuden tuhoamista voidaan pitää psyykkisenä väkivaltana, mutta koska minäkertoja heittää kahvikupilla Pikiä, kuuluu tapaus myös fyysisen väkivallan piiriin. Parisuhteessa on havaittavissa myös kylmyyttä ja reagoimattomuutta molempien osapuolien osalta. Kun Piki yrittää pyytää minäkertojalta apua ja soittaa tälle, ei minäkertoja ota huolia tosissaan:

– Miten sulla voi olla paha olo aina silloin, kun mä olen pitämässä hauskaa. Miksi mä en saa pitää hauskaa, miksi sun pitää aina silloin olla ahdistunut, kun mä olen ulkona. Miten sä voit olla niin itsekäs! Mä en jaksa kuunnella! minä huusin ja halusin lopettaa Pikin lapsenäänisen puhelun. - -

Joskus vain suljin puhelimen ja lähdin ulos ystäväni kanssa, vaikka Pikin pikkiriikkinen ääni oli sanonut kaukaa: >> Minua pelottaa se, etten enää pelkää kuolemaa.>> (BJ, 173.)

Kun Piki näyttää haavoittuvaisuuttaan ja yrittää pyytää apua, minäkertojan kylmyys ja reagoimattomuus voidaan luokitella osaksi psyykkistä väkivaltaa. Myös Piki käyttäytyy kylmästi minäkertojaa kohtaan, etenkin heidän suhteensa päätyttyä:

– Me oltiin kihloissa.

– Mitä sitten? Mitä sä oikein kuvittelit? Mä aloin seurustellakin sun kanssa siksi, että sä asuit niin näppärästi lähellä. Kyllähän sä tiedät, että mä haluan aina naiseni Kalliosta, että ne voi lähettää aamuyöstä kotiin ilman taksimaksuja ja samaten kutsua tänne keskellä yötä. (BJ, 176.)

Vaikka tässä vaiheessa Pikin ja minäkertojan romanttinen suhde on jo päättynyt, vaikuttavat Pikin kylmät sanat minäkertojaan. Parilla lauseella Piki mitätöi heidän parisuhteensa merkityksen. Vaikka pariskunta ei olekaan enää yhdessä, pystyy Piki silti satuttamaan minäkertojaa ja hänellä on täten yhä valtaa minäkertojaan nähden.

4.2. Fyysinen väkivalta

Yksi vakavimmista fyysisen väkivallan teoista teoksessa on puukotus, jossa minäkertoja toimii tekijänä:

Verta oli kaikkialla. Ja kissantassujen verisiä jälkiä. - - Niin minulle kerrottiin. En nähnyt sitä itse, sillä olin parvekkeella, kun ambulanssi tuli. Olin paennut sinne ja kuulin vain sireenin. - - Avoimesta ikkunasta kuului soimaan jäänyt Joy Division:

*Why is the bedroom so cold
Turned away on your side?
And love, love will tear us apart.* (BJ, 136–137.)

Puukotus ei ole yleinen väkivallan muoto lesbosuhteissa, mutta siitäkin oli ilmoituksia Renzettin tekemässä tutkimuksessa, jossa hän vertaili lesbo- ja heterosuhteissa ilmenevää väkivaltaa (Ristock 2002, 9). Minäkertoja turvautuu teoksessa pakkovaltaan ja aiemmin olleesta uhrista tulee tekijä; valta-asemien vaihtuvuus on yleistä väkivaltaisissa lesbosuhteissa (Ristock 2003, 337). Aiemmin feminiinisten piirteiden kautta esitetty minäkertoja, saa väkivaltaisen teon kautta maskuliinisia piirteitä (Ristock 2002, 14). Kun taas puukotuksen uhriin, Pikiin, voidaan liittää feminiinisiä piirteitä. Puukotuksen myötä valtasuhteet muuttuvat, ja vaikka parisuhde päättyy, minäkertojalla on pakkovaltan kautta valtaa Pikiin. Piki tuo myöhemmin esiin puukotuksen fyysisiä vaikutuksia, kuten hermojen toimimattomuutta, joiden palautuminen kestäisi vuosia, eikä toipuminen olisi sittenkään varmaa (BJ, 147). Joy Divisionin laulun sanoin rakkaus repii pariskunnan erilleen; väkivaltaisten tekojen seurauksena suhde päättyy, mutta Piki ja minäkertoja eivät missään vaiheessa ala vihaamaan toisiaan.

Kerronnasta tulee myös esiin minäkertojan käyttäneen väkivaltaa päiväkotikäisenä, kun oli huitaissut hiihtosauvalla opettajaa kasvoihin epämieluisan hiihtotunnin aikana:

Se oli osunut johtajaa kasvoihin. Nenän ja ylähuulen väliin. Sauva oli viiltänyt nenän ja ylähuulen välisen osan halki. Verta oli ollut lumessa. - - Ja minä pelkäsin. Minä en katunut. En ollut pahoillani. En kokenut tehneeni mitään, mikä oli väärin. (BJ, 148.)

Minäkertoja yhdistää muiston Pikin puukotukseen. Kummassakin tapauksessa minäkertoja ei itse muista tapahtumia, eikä näin ollen tunne syyllisyyttä, mutta kuitenkin häpeää tapahtumia. Etenkin näissä kerronnallisissa kohdissa korostuu minäkertojan potentiaalinen epäluotettavuus. Väkivaltaisten tekojen lisäksi minäkertoja tuo esille joitakin väkivaltaisia ajatuksiaan:

Välillä ajattelin raahaavani Bossaa pitkin asfalttia hiuksista vetäen. Sillä tavalla Bossa oli tehnyt Pikin edelliselle tyttöystävälle. - - Sen sijaan että olisin tehnyt mitään sellaista tai jättänyt Pikin, minä puukotin häntä. Minä puukotin rakkaintani.” (BJ, 133.)

Kerronnasta korostuu minäkertojan aggressio ja viha Bossaa kohtaan, mikä purkautuu puukotuksena. Minäkertoja tuo myös esille väitteen, jonka mukaan Bossa olisi pahoinpidellyt Pikin edellistä tyttöystävää. Minäkertoja kertoo Pikille Bossan lyöneen myös häntä, sekä tämän aiempaa tyttöystävää:

- Et sä muista sitäkään, että Bossa löi mua uutena vuotena, ei kovaa, mutta korville kuitenkin! Ihan tuosta vain.
- Ei Bossa mitään sellaista tee. Ei sitä kukaan edes nähnyt. Sä kuvittelet.
- Ai ei Bossa sellaista tee? Löihän se Mariaakin, se lyö jossain vaiheessa jokaista sun vähänkin enemmän feminiiniä tyttöystävää! Kaikkihan sen tietää!
- Bossa ei ole väkivaltainen.
- Sä et vain halua nähdä sitä! Yritti se lyödä suakin, kun teidän suhde loppui, mutta sä vaan oot sitä niin paljon isompi ja vahvempi. (BJ, 121.)

Keskustelun kautta tulee esille myös Bossan väkivaltaisuus. Vaikka Piki yrittää kieltää väkivaltaiset tapahtumat, myös itseään kohtaan, hänen sanoistaan heijastuu totuuden välttely ja vähättely, kuten kohdassa: ”Ei sitä kukaan edes nähnyt” (BJ, 121). Tässäkin kerronnan osassa korostuu minäkertojan potentiaalinen epäluotettavuus, joten varmoja Bossan väkivaltaisuudesta, ei voida olla.

Väkivaltaisuuteen liittyvä teoksessa usein runsas alkoholin käyttö. Myös puukotustilanteessa minäkertoja on päihtynyt: ”Olin liian humalassa ymmärtääkseni tai muistaakseni selvästi, mitä sinä iltana oikein tapahtui tai mitä jäi tapahtumatta” (BJ, 136). Ristock (2002, 59) tuo esiin väitteen, jonka mukaan useissa samaa sukupuolta käsittelevissä tutkimuksissa alkoholin käyttö oli yhteydessä väkivaltaan parisuhteessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että alkoholi olisi syytä suhteen väkivaltaisuudelle (Ristock 2002, 59).

Fyysisen väkivallan voidaan nähdä vaikuttaneen parisuhteen valtasuhteisiin. Puukotuksen seurauksena parisuhde päättyy ja valtasuhde kääntyy ikään kuin pääläelleen; aiemmin Pikiä ihailevasta ja tämän kautta eläneestä minäkertojasta, tulee vallankäyttäjää. Parisuhteesta ei ole kuitenkaan löydettävissä selkeää uhri ja tekijä -asetelmaa. Ristockin (2003, 337) mukaan tällaisten selkeiden linjojen vetäminen onkin vaikeaa lesboparisuhteissa, etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa toinen on fyysisesti ja toinen psyykkisesti väkivaltainen. Ristock (2002, 336) tuo esiin Marrujon ja Kregerin ajatuksen, jonka mukaan väkivaltaisessa suhteessa voitaisiin katsoa olevan kahden roolin (uhri-tekijä) sijaan myös

kolmas, jota he kutsuvat osallistujaksi. Osallistuja taistelee kumppanin väkivaltaisista tekoja vastaan, ei vain suojatakseen itseään, vaan myös kostaakseen (Ristock 2002, 336).

Pikin ja minäkertojan suhteessa on nähtävissä väkivaltaisten tekojen jatkumo ja kummankin puolelta tuotettu väkivalta. Pikin voidaan katsoa harjoittavan psyykkistä väkivaltaa suhteen alussa, jolloin hänellä on myös valtaa minäkertojaan nähden. Tähän minäkertoja vastaa osallistujan roolissa fyysisen (puukotus) ja seksuaalisen (pettäminen) väkivallan kautta, ja haluaa näin ollen myös selvästi satuttaa Pikiä, eikä vain puolustautua. Tähän Piki vastaa taas vuorostaan psyykkisellä väkivallalla.

4.3. Itsemurha

Lopuksi tulen käsittelemään romaanissa ilmenevää itsemurhaa, jonka suunnittelusta Piki kertoo etukäteen minäkertojalle. Itsemurha-ajatusten ja itsemurhan voidaan katsoa olevan väkivaltaa itseään kohtaan. Toisaalta Marjaana Hulkon (2020, 30) teettämässä tutkielmassa käy ilmi, että useampi haastateltavista kokee itsemurhan jokaisen omaksi oikeudeksi, vaikka ajatus saattaakin tuntua pelottavalta myöntää. Kun Piki mainitsee itsemurha-aikeistaan ensimmäistä kertaa minäkertojalle, yrittää tämä vielä kääntää Pikin päätä:

- Mä olen ottanut selvää. - - Maidon kanssa lääkkeet ja pussi päähän. Silloin sitä menee koomaan ja näkee ehkä vain kauniita hallusinaatioita ennen kuin tukehtuu nättisti.
- Sä oot ottanut selvää.
- Mä oon ottanut selvää.
- Mutta jos jokin menee vikaan.
- Ei mene. Ja sulle ei tule siitä mitään. Avunanto itsemurhaan ei ole rikos. Siitä ei tuomita ketään. (BJ, 210.)

Piki haluaa kertoa itsemurha-aikeistaan minäkertojalle, ja pyytää tätä olemaan hänen kanssaan, kun se tapahtuu. Itsemurhan avustaminen ei ole käytännössä rangaistavaa, koska sitä ei ole erikseen kriminalisoitu. Myöskään itsemurha ei ole Suomessa lainvastaista. (Lääkäriliitto 2024.) Piki tuo esille, ettei ole kokenut elämää merkitykselliseksi enää pitkään aikaan:

- Ajattele nyt, mä en ole nähnyt aurinkoa kahdeksaan vuoteen. Siis ikkunasta tietenkin auringon valon, mutta kun se ei paista koskaan suoraan tänne sisälle, enkä mä ole ollut ulkona kuin yöllä. - -
- Tiedätkö, kuinka kauan on siitä, kun mä kuulin ihmisen ääntä? Viikko. Tajuatko, viikko! (BJ, 205–207.)

Näiden ja muiden Pikin esiin tuomien syiden kautta minäkertoja lupaa toteuttaa Pikin pyynnön. Itsemurhan taustalla voidaan nähdä olevan yhteyksiä Pikin mielenterveyden haasteisiin, kuten masennukseen, paniikkihäiriöön ja alkoholismiin. Myös väkivallalla voidaan nähdä olevan yhteyksiä masennukseen ja jopa itsemurhan harkitsemiseen (Ristock 2002, 80–81). Ristockin (2002, 81) teettämän tutkimuksen perusteella osa haastateltavista lesboista koki, ettei väkivaltaisessa parisuhteessa olisi muuta pakokeinoa kuin itsemurha.

Pikillä on diagnosoitu minäkertojan tapaan jo parisuhteen alussa vakava masennus (BJ, 29). Tässä tapauksessa masennus ei ole väkivallasta aiheutuvaa, mutta minäkertojan väkivaltaiset toimet ja ylipäättään väkivaltaisella parisuhteella voi olla vaikutusta Pikin päätökseen itsemurhasta. Piki ei kuitenkaan näytä pelkäävän tai vihaavan minäkertojaa, sillä he työskentelevät ja viettävät aikaa yhdessä vielä puukotuksen jälkeenkin. Piki uskoutuu minäkertojalle vielä elämänsä loppumetreillä ja antaa näin anteeksi väkivaltaiset teot. Myös minäkertoja tuo esille edelleen välittävänsä Pikistä, ja vaikka yrittääkin kääntää ensin tämän päätä, suostuu lopulta kunnioittamaan Pikin pyyntöä ja tämän viimeistä toivetta.

Kerronnan epäluotettavuuden seurauksena jää kuitenkin epäselväksi, mihin Piki lopulta menehtyy. Minäkertoja tuo esille, ettei kaikki mennyt niin kuin piti (BJ, 225). Hän saa puhelun Pikin kaverilta, jossa kerrotaan löydetyistä ruumiista ja siitä, että kissat olivat turvassa (BJ, 221). Mutta kun poliisit tulevat hakemaan minäkertojaa Pikin ruumiin löydyttyä, alkaa paljastumaan myös vaihtoehtoisia tapahtumia:

Kun poliisit tulivat hakemaan minua Joonatanin luota, en ihmetellyt sitä.

Mutta lopullista kuolinsyytä minä ihmettelin. Se oli isku päähän. Se ei kuulunut Pikin ja minun sopimukseen. (BJ, 227.)

Sitaatista käy ilmi, että lopullinen kuolinsyy olisi ollut isku päähän. Tämän tiedon seurauksena myös minäkertoja alkaa epäilemään omia toimiaan:

Mutta sitä en muistanut, miten veitseni oli osunut Pikiin. Ja verta en ollut nähnyt. Oliko jotain sellaista tapahtunut uudelleen? - - Ja kuitenkin tiesin ihan oikeasti itsessäni, etten voinut tehdä mitään sellaista. Vai olisinko? Oliko Pikin päätös ollut minulle jälleen pettymys? Oliko se saanut minut jälleen tuntemaan itseni kelvottomaksi, joksikuksi jonka apu ei kelvannut ja jonka rakkaus on hyödyttömämpää kuin vesi humalanhimoiselle. (BJ, 227–228.)

Yhden tulkinnan perusteella Piki olisi siis voinut kuolla minäkertojan tekojen seurauksena. Tällöin minäkertoja olisi riistänyt viimeisen kerran valtaa heidän suhteessaan itselleen, tekemällä päätöksen siitä,

miten Pikin elämä päättyy. Lopulta minäkertoja päättyykin vankilaan ja ihmisten kerrotaan kiertävän hänet kaukaa (BJ, 231). Joko minäkertoja päätyi vankilaan vääristä syistä, kuten Bossalla olevan kirjeen perusteella, joka todistaa minäkertojan olleen asunnossa viimeisenä (BJ, 231). Tällöin Piki olisi voinut liikahtaa tajuttomassa tilassaan ja kuolla siitä aiheutuvaan iskuun (BJ, 230). Toinen tulkinta on, että minäkertoja murhasi Pikin. Tässä tilanteessa Piki oli jo päättänyt itsemurhastaan etukäteen, joten tapauksesta voitaisiin puhua myös itsemurhan avustamisena.

Itsemurha aiheena on itsessään tabu, ja *Baby Jane* -romaanin voidaan katsoa rikkovan sitä parillakin eri tapaa. Kuvastoissa toistuvat usein käsitykset itsemurhasta ”pahana kuolemana” ja kuolevista henkilöistä heikkoina ja feminiineinä (Kosonen 2017, 118). Pikin tapauksessa minäkertoja kuvailee itsemurhaa Pikille helpoimpana asiana, mitä tämä on koskaan tehnyt (BJ, 229). Myös Piki itse liittyy tapahtumaan muun muassa kauniita hallusinaatioita (BJ, 210). Toisaalta itsemurhan kuvastoihin on usein liitetty homoseksuaalisuus, naiseus ja ”hulluus” (Kosonen 2017, 118), mitkä toteutuvat ainakin lesbouden ja mielenterveyden haasteiden kautta Pikin kohdalla. Itsemurhaa ei kuitenkaan nähdä romaanissa heikkoutena tai pahana kuolemana, vaan Pikin rohkeutena.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassa tarkastelin valtasuhteita ja väkivaltaa Sofi Oksasen romaanissa *Baby Jane*. Pikillä oli ensin enemmän valtaa minäkertojaan nähden heidän parisuhteessaan. Tämä tuli ilmi minäkertojan kautta fokalisoituvan ihailevan kerronnan kautta, jossa minäkertoja piti kaikkea Pikin tekemää coolina (BJ, 12). Pikin valta-asemaa suhteessa korosti hänen tunnettu asemansa Helsingin queer-piireissä ja minäkertojaa kymmenen vuotta vanhempi ikä. Myös maskuliinisten piirteiden voitiin katsoa vahvistavan Pikin valta-asemaa, ja minäkertojan feminiinisten piirteiden kuvailun entistään korostavan tätä. Pikillä voitiin nähdä olevan valtaa minäkertojaan nähden myös seksin osalta, sillä hän oli aktiivisena osapuolena.

Pikin kertomat vitsit minäkertojan kustannuksella ja puheen keskeyttäminen vahvistivat entisestään Pikin valta-asemaa. Nämä olivat myös yksiä psyykkisen väkivallan piirteitä. Piki hyödynsi suhteessa myös suostuttelua ja jopa manipulaatiota, jotka ovat osa kielenkäytön valtaa. Pikin voitiin katsoa myös kontrolloineen parisuhdetta, esimerkiksi rahan tienämisen, käytön ja vapaa-ajan aktiviteettien osalta. Valtasuhde Pikin ja minäkertojan välillä ei pysynyt kuitenkaan muuttumattomana, vaan kääntyi ylösalaisin minäkertojan puukottaessa Pikiä, jolloin aiemman psyykkisen väkivallan uhrista tuli fyysisen väkivallan tekijä.

Sivuhenkilöiden osalta Pikillä voitiin nähdä olevan valtaa myös Bossaan nähden, sillä tämä hoiti Pikin kotitöitä vielä suhteen päätyttyäkin. Toisaalta minäkertoja toi esiin väitteen, jonka mukaan Bossa olisi se, jolla olisi kaikkein eniten valtaa, sillä hän oli saanut Pikin täydellisesti itselleen (BJ, 122). Bossalla voitiin nähdä olleen valtaa myös minäkertojaan nähden, sillä kotitöiden aikatauluttaminen vaikutti parisuhteeseen ja normaaliin arkeen. *Baby Jane* -romaanin nimi korosti Bossan merkitystä sivuhenkilönä ja Pikin ja minäkertojan suhteessa, sillä *What Ever Happened to Baby Jane?* oli Bossan lempielokuva. Vaikka Joonatan oli seksin osalta aktiivinen osapuoli, voitiin minäkertojalla nähdä olevan valtaa Joonataniin nähden, sillä hän hyötyi tästä taloudellisesti.

Teoksesta löytyi psyykkisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan muotoja. Psyykkisen väkivallan muodoista löytyi seuraavia: naurunalaiseksi tekeminen, nöyryytys, halveksunta, nimittely, huutaminen, puheen keskeyttäminen, (rahallinen) kontrollointi, pelottava uhkaaminen, omaisuuden tuhoaminen, reagoimattomuus ja kylmyys. Taas fyysisen väkivallan muodoista löytyi seuraavia: puukotus, lyöminen, kahvikupilla heittäminen ja hiihtosauvalla pahoinpitely. Myös itsemurhan katsottiin olevan väkivaltaa itseään kohtaan. Lisäksi teoksesta löytyi seksuaalista väkivaltaa pettämisen osalta.

Fyysisen väkivallan voitiin nähdä vaikuttaneen parisuhteen valtasuhteisiin. Puukotuksen myötä minäkertoja hankki valtaa itselleen väkivaltaisoin keinoin. Parisuhteesta ei ollut löydettävissä kuitenkaan selkeää uhri ja tekijä -asetelmaa, vaan nojasin Ristockin (2002 336) esille nostamaan Marrujon ja Kregerin ajatukseen osallistujan roolista. Osallistuja ei vain puolusta itseään, vaan pyrkii myös satuttamaan toista (Ristock 2002, 336). Minäkertoja vastasi osallistujan roolissa psyykkiseen väkivaltaan fyysisen (puukotus) ja seksuaalisen (pettäminen) väkivallan kautta. Tähän väkivallan kierteeseen Piki taas vastasi psyykkisellä väkivallalla.

Fyysisen väkivallan seurauksena Pikin ja minäkertojan suhde päättyi. Puukotuksella ei nähty olevan suoraa syy-seuraussuhdetta Pikin itsemurhaan, mutta huomattiin mahdollisuus väkivaltaisen parisuhteen vaikutuksista masennukseen ja itsemurha-ajatuksiin. Epäluotettavan kerronnan kautta jäi epäselväksi, mihin Piki lopulta menehtyi. Minäkertoja alkoi epäillä myös itseään, sillä Piki ei ollut kuollut lääkkeiden yliannostukseen, vaan päähän kohdistuneeseen iskuun. Mikäli minäkertoja murhasi/avusti itsemurhassa Pikiä, voitiin tämä nähdä vallan riistona tekemällä päätöksen siitä, miten Pikin elämä päättyy.

Baby Jane -romaanissa ilmenevää vallankäyttöä voisi tutkia myös tarkemmin kerronnan kautta; miten minäkertojan kautta fokaloituva kerronta vaikuttaa valtasuhteisiin. Itsessään *Baby Jane* -teosta voisi lähestyä myös mielenterveyden näkökulmasta käsin. Tähän voisi yhdistää myös ajatuksen epäluotettavasta kerronnasta ja paneutua minäkertojan mielen kautta fokaloituvaa kerrontaan. Niin kuin johdannossa toin esiin, on valtasuhteiden ja väkivallan tutkiminen queer-suhteissa edelleen niukasti tutkittu aihe. Queer-henkilöhahmojen välisten valtasuhteiden ja väkivallan tutkiminen on siis myös jatkossa yhä ajankohtaista. Tällöin myös kynnyks hakea apua alenee, kun aiheesta keskustellaan, sitä representoidaan ja tutkitaan julkisesti.

LÄHTEET

Primäärilähteet:

Oksanen, Sofi. 2005. *Baby Jane*. Helsinki: WSOY.

Sekundäärilähteet:

Foucault, Michel. 2010. *Seksuaalisuuden historia, osa I: Tiedontahto*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus (*Histoire de la Sexualité I* 1976).

Foucault, Michel. 2014. *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava (*Surveiller et punir* 1975).

Gowing, Laura. 2006. Lesbot ja heidän kaltaisensa uuden ajan alussa Euroopassa, 1500–1800. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) *Rakkaus samaan sukupuoleen: homoseksuaalisuuden historia*. Helsinki: Multikustannus, 126–143.

Halberstam, Jack. 1998. *Female masculinity*. Durham, London: Duke University Press.

Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Helsinki: Vastapaino.

Heikkinen, Vesa. 2020. *Tekstianalyysi. Miksi kielellisillä valinnoilla on merkitystä?* Helsinki: Gaudeamus.

Hekma, Gert. 2006. Homojen maailma vuodesta 1980 nykypäivään. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) *Rakkaus samaan sukupuoleen: homoseksuaalisuuden historia*. Helsinki: Multikustannus, 333–363.

Hulkko, Marjaana. 2020. ”Kyllä tälleen kun oma läheinen on itsemurhan tehnyt niin sanon että on itsekäs teko”: Laadullinen asennetutkimus itsemurhan tehneiden ja itsemurhaa yrittäneiden henkilöiden läheisten asennoitumisesta itsemurhaan. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Juvonen, Tuula. 2020. Entiset naiskumppanit ystävinä. Teoksessa Lahti, Annukka, Aarnio, Kia, Moring, Anna & Kerppola, Jenni (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus, 183–197.

Karkulehto, Sanna. 2011. *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.

Karkulehto, Sanna. 2013. Sukupuoli, seksuaalisuus ja valta nykyproosassa. Teoksessa Hallila, Mika, Hosiaislouma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.) *Suomen nykykirjallisuus 2: Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: SKS, 109–123.

Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija. 2017. Johdanto: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa - sukupuolen ja väkivallan risteyksessä. Teoksessa Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (toim.) *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Helsinki: SKS, 9–28.

Kantola, Johanna. 2010. Sukupuoli ja valta. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 78–91.

Kekki, Lasse. 2004. Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Kekki, Lasse & Ilmonen, Kaisa (toim.) *Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen: Pervot pidot*. Helsinki: Like, 13–45.

Keskinen, Suvi. 2010. Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 243–254.

Klemi, Anna. 2006. *Henkinen väkivalta parisuhteessa: Kokemuksia henkisen väkivallan luonteesta ja satuttavuudesta*. Puheviestinnän pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kosonen, Heidi. 2017. Hollywoodin nekromanssi: Naisen ruumiiseen kiinnittyvä itsemurha elokuvien sukupuolipolitiikkana. Teoksessa Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (toim.) *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Helsinki: SKS, 95–118.

Kurikka, Kaisa. 2005. Mitä tapahtuikaan Pikille? *Turun Sanomat*, 9.10.2005.

Lehtimäki, Markku. 2022. *Sofi Oksasen romaanitaide: Kertomus, etiikka, retoriikka*. Helsinki: SKS.

Lääkäriliitto.fi. *Eutanasia ja avustettu itsemurha*. Haettu 22.4.2024.

<https://www.laakariliitto.fi/laakarin-etiikka/elaman-loppu/eutanasia-ja-avustettu-itsemurha/>

Mullender, Audrey. 1996. *Rethinking Domestic Violence: The Social Work and Probation Response*. London: Routledge.

Pynnönen, Anu. 2013. *Diskurssianalyysi: tapa, tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Working paper. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Ristock, Janice. 2002. *No More Secrets: Violence in Lesbian Relationships*. New York: Routledge.

Ristock, Janice. 2003. Exploring Dynamics of Abusive Lesbian Relationships: Preliminary Analysis of a Multisite, Qualitative Study. *American Journal of Community Psychology* 31: 3–4, 329–341.

Rossi, Leena-Maija. 2003. *Heterotehdas: Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.

Seta ry. *Sateenkaarisanasto*. Haettu 27.4.2024. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>